

– A törvény megszületésekor nagyon fontosnak tartottam, hogy rendelkezünk arról is, hogy legyen egy olyan testület, ami egyfajta társadalmi megmérettetését jelenti az Országos Széchényi Könyvtárnak és a Könyvtári Intézetnek, visszajelzést ad a fenntartó, a miniszter számára. A minőségmenedzsment nyelvén azt is mondhatnám, hogy legyen egy ilyen fókuszcsoporthoz. Ezért talán elfogult vagyok az Országos Könyvtári Kuratórium szerepét illetően, de határozottan meg tudom erősíteni, hogy ténylegesen hozzájárul a minisztériumi döntések megalapozottságához, a stratégiai prioritások megállapításához, a fejlesztési kérdések számbavételéhez. Ugyanakkor a javaslataival nagy biztonságot ad például az említetteknek kívül a vezető pályázatok elbírálásához is, hiszen nem egy ad hoc összeállított bizottság tesz a miniszter számára javaslatot, hanem az a grémium, amely mélységében ismeri az ellátandó feladatok fontosságát, súlyát, és tisztában van az intézmény szerepével is.

– *Köszönjük a beszélgetést, és főosztályvezetői minőségében is sikerekben gazdag új esztendő, jó munkát kívánunk.*

Mezey László Miklós–Vajda Kornél

Digitizálás a könyvtárakban

Az utóbbi évtized egyik nagy „találmánya” az információs társadalom mellett a digitalizálás.

Miért lett ennyire népszerű, aktuális kérdés?

Miért foglalkozik vele szinte minden szinten a könyvtáros szakma?

Hogyan viszonyuljunk hozzá?

Mit értünk rajta?

Mi a teendő?

Miért lett ennyire népszerű, aktuális kérdés?

Több irányból is megközelíthetjük a kérdést.

Első megközelítés: a technikai eszközök elterjedése

Magyarországon egyre általánosabb használatú technikai eszköz a számítógép, köszönhetően a Sulinet-programnak is. Közel 1,8 millióra teszik a háztartásokban található számítógépek számát, ez azt jelenti, hogy a családok mintegy felében használják. A fiatalabb nemzedék számára az iskolai környezet miatt egyre természetesebb, és az idősebb nemzedékek is mind jobban elfogadják, természetesnek veszik, hogy a gyerekeknek ez szinte kötelező taneszköz.

Második megközelítés: a felhasználók száma

Az elmúlt tíz évben jelentősen megnőtt azoknak a száma, akik valamilyen formában találkoztak az internettel és használják is. Ez – ha Magyarországot eddig nem is

érintette olyan mértékben, mint az Európai Unió tagországait – hatalmas ütemű növekedést jelent, a fejlődést tekintve egyre inkább közelít a legfejlettebb országokban a 100 százalék felé (a skandináv államok mutatói meghaladták a 83 százalékot!)

Felhasználók száma a világon

1995	2000	2005 (becslés)
16 100 000	163 000 000	1 759 219 000

Internethasználat néhány európai országban¹ (a lakosság százalékában)

Ország	2000	2002
Svédország	56,36	65,0
Norvégia	53,60	65,0
Hollandia	45,82	60,8
Anglia	33,58	57,0
Németország	24,28	30,0
Magyarország	6,38	n. a.
Oroszország	6,30	12,0
Románia	3,57	4,5
Ukrajna	0,40	11,5

Magyarországi felhasználók száma (az ingyenes felhasználók nélkül)²

2004		2005 (szeptember)	
741 771	7,4%	832 023	8,3%

Sajnos, Magyarországon minden erőfeszítés ellenére az internetet használók száma – a legkülönbözőbb statisztikai adatokat is figyelembe véve – 10–15 százalék körül van. Ha azzal is számolunk, hogy egy-egy kapcsolatot esetleg többen is használnak, még mindig csak 25 százalék körüli a felhasználók száma, és ezzel az európai rangsorban a mezőny utolsó részében vagyunk. (A balkáni országokat és Lengyelországot előzzük csak meg!) Ha az internetkapcsolatok minőségét is vizsgáljuk, akkor a széles sávú elérés (ADSL) tekintetében kicsit jobb a helyzet, mert a felhasználók közel 41 százaléka ilyen módon kapcsolódik a világhálóra.

Harmadik megközelítés: az internethasználat

A felhasználást érdemes kettéválasztani felhasználókra és a felhasznált tartalomra. A munkahelyek nagy részében van internet, és az ott dolgozók rendszeresen használják is. A felhasználás szintje azonban elég alacsonynak mondható: nagyon nagy százalékban kimerül az e-mail és esetleg valamilyen üzenő szolgáltatás használatában.

Az oktatásban, noha minden szinten általános az internet, a használat kizsoru-
l az órákon kívültre. (Ott azonban nagyon intenzív!) A diákoknak egyrészt munka-
eszköz, másrészt a kikapcsolódásnak, szórakozásnak immár teljesen természetes
eszközévé vált.

A tipikus felhasználó hazánkban is elsősorban városi, fiatalabb mint 30 éves,
legalább középiskolát végzett vagy még iskolába jár, és az átlagosnál magasabb
egy főre eső jövedelemmel rendelkező családban él.

A világon az internetről letöltött információk mennyisége 2002-ben 180 peta-
bit/nap, és ez várhatóan 5175 petabit/napra növekszik 2007-re. Csak érdekesség-
képpen, ez naponta 64 000-szer több mint a Library of Congress teljes dokumen-
tumanyaga.³

A Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet által működtetett, az internetol-
dalak forgalmát figyelő Webaudit (csak a hazai weblapok töredékét figyeli!) sze-
rint az összes vizsgált szájú látogatóinak száma 45 százalékkal növekedett január
és november között. A teljes Webaudit-forgalomban egymillióról közel másfél
millióra nőtt egy-egy hónap látogatóinak száma.⁴ Ebből levonható az a követke-
ztetés, hogy a használat egyre intenzívebbé válik, várható hatása, hogy erőtel-
jesebben fog növekedni a felhasználók száma is.

Negyedik megközelítés: az interneten található tartalom

UC Berkeley School of Information Management & Systems adatai szerint a
látható web tartalma 2,5 milliárd dokumentum, ami naponta 7,3 millió oldallal bő-
vül. Az átlagos oldalméretet 10–20 Kb-át közöttinek véve, a látható web tartalma
25–50 terrabájt közöttire tehető, és naponta mintegy 0,1 terrabájttal növekszik.
(Erősen alábecsült adat, mert a fájlok mérete átlagosan sokkal nagyobb.)

A web másik része az ún. „deep web” nem látható. A benne található információk
on-line adatbázisokban, dinamikus weboldalakon, intranetekben stb. találhatók
meg.

A mély web tartalma mintegy 550 milliárd dokumentum. Ennek közel 95 szá-
zaléka nyilvános hozzáférésű. Az átlagos oldalméretet 15 Kb-át közöttinek véve,
a mély web tartalma 7500 terrabájt körülire tehető, és naponta mintegy 0,1 terra-
bájttal növekszik.⁵

Miért foglalkozik vele szinte minden szinten a könyvtáros szakma?

A fentiek tükrében már jobban érthető a kérdés. Egyrészt megkerülhetetlenné
vált az interneten levő információk mennyisége, másrészt a vállalkozói szféra hirte-
len és igen látványosan megjelent e területen. (Google Books⁶, Yahoo!, Web 2.0⁷)
Hosszú ideig a közlésre, a nyilvánosságnak szánt információk terén a könyvtárak
egyeduralkodók voltak. Az információfeldolgozás és -szolgáltatás terén fontos mo-
nopoliumuk volt.

Ez azonban gyökeresen megváltozott.

Az elmúlt tíz évben fokozódó ütemben nő a digitális dokumentumok mennyi-
sége, és ez a tendencia továbbra is meredeken emelkedik. Bizonyos jóslatok sze-
rint hamarosan bekövetkezik az a kor, amikor már csak ebben a formában lesznek

elérhetőek a dokumentumok, az információk. Ha ezt a jóslatot nem is kell elfogadni, az bizonyos, hogy roppant mértékben nőni fog az elektronikus úton elérhető információtömeg mennyisége.

Elég, ha csak a folyóiratokat hozzuk fel példának. A felsőoktatási és tudományos könyvtárak számára 2001-től elérhető EISZ szolgáltatáson keresztül ezek az intézmények közel 10 000 folyóirathoz és egyéb dokumentumhoz férhetnek hozzá. De minden egyéb internetkapcsolattal rendelkező könyvtár számára is nyitott a lehetőség, hogy több száz magyar és több ezer külföldi folyóiratot tegyenek elérhetővé az internetről.⁸

Az egyéb dokumentumtípusok esetében is hasonló mértékben nő a hálózaton keresztül elérhető dokumentumok aránya. Filmek tízezrei, könyvek százezrei, hangfelvételek milliói, képek tízmilliói érhetők már el most is a „beavatottak” számára. Gyakorlatilag csak a nyelvi korlátok okoznak akadályokat a felhasználóknak, érdeklődőknek.

Honnan kerültek a hálózatra ezek a dokumentumok?

A források hihetetlen változatosságát láthatjuk: magánkezdeményezés, üzleti vállalkozás, kormányzati források, oktatási intézmények, kutatóhelyek, könyvtárak stb.

Érdeemes kétfelé választani ezeket a dokumentumokat.

- Az első csoportba soroljuk azokat, amelyek már csak elektronikus formában léteznek. Ezek esetében működik a könyvtárosok természetes ösztöne, hogyan reagálnak erre a kihívásra. Szakmai axióma, hogy a nyilvánosságnak szánt dokumentumokat gyűjteni kell! Ebből következik, hogy a webre került információkkal is kezdeni kell valamit. A könyvtárak viszonylag lassan – itt három-négy év már lassúságnak számít – de felismerték ezt a kihívást és igyekeznek ennek megfelelni.
- A második csoportot a hagyományos hordozókról készült digitális változatok jelentik. Mivel az írott források igen nagy része a könyvtárakban található, ezért természetes módon merült fel a lehetőség, hogy a könyvtárak digitalizálják ezeket. A legkülönbözőbb forrásokból tudjuk, hogy a tartalomsgazdálkodást fejleszteni kell; pályázatok sokasága, politikusi nyilatkozatok számai, a legkülönbözőbb szakértői jelentések mind azt szorgolják, hogy növelni kell a digitálisan elérhető dokumentumok mennyiségét.

Mindezek túrheterogénnek teszik, hogy a könyvtárak sokáig halogassák a digitalizálással kapcsolatos stratégiájuk kidolgozását.

Hogyan viszonyuljunk hozzá?

Megjelenik a semmiből egy technikai változás, és tizenöt év alatt sokak szemében kérdésessé teszi a hagyományos könyvtárak jövőjét és már-már a jelenét is.

Igaz-e ez a felvetés, kell-e félni tőle?

Lehet igennel és lehet nemmel is válaszolni. Mindkét irányzatnak vannak jeles képviselői.

Az egyik változat, hogy nem veszünk róla tudomást, és dolgozunk tovább a hagyományos, megszokott keretek között. Ez valószínűleg rossz választás.

A másik irányzat a technokrata szemlélet, amely azt mondja, hogy az internet mindent megold, tegyünk mindent elérhetővé digitálisan, és zárjuk le a hagyományos könyvtárakat. Ez még az előzőtől is sokkal rosszabb megoldás volna.

A leginkább járható út, hogy teljesen újra kell fogalmazni a könyvtár – és benne a könyvtáros – feladatát; meg kell határozni, melyek azok a funkciók, amelyek a „hagyományos” szemlélettel közelíthetők meg, és melyek azok, amelyek az új technikát, szemléletet követelik.⁹

Ezt a vitát nálunk még nem kezdtük el, kicsit eretnekségnek tűnik még a kérdés felvetése, de külföldön annál többen és többit beszélnek róla. A vita lényege most a „Library 2.0”¹⁰ címszó alatt található meg – sajnos, magyarul gyakorlatilag nincs róla lényeges információ, kivéve egy rövid bloghírt.

Amennyiben a könyvtárosok nem folytatják le ezt a vitát, bekövetkezhet a legrosszabb változat, hogy a nem hozzáértők felvetik – mivel egyre több dokumentum és információ megtalálható az interneten –: mi szükség van a könyvtárakra? Sajnos, ezt a kérdést már hallottam televízióban – „jól képzett” riporter szájából –, de hallottam kultúrpolitikusától is! Ezt nagyon nagy veszélynek tartom, mert bármely kormányzat könnyen enged a szirénhangoknak, amikor pénzmegtakarítási lehetőségről hall.

Mit értünk rajta?

A digitalizálás fogalmát a könyvtáraknak célszerű tágabb értelemben kezelni. Így az – a szorosabb értelemben vett digitalizálás mellett – a digitális objektumok begyűjtésének, hosszú távú megőrzésének, feldolgozásának és közzétételének kérdéseire is kiterjed.

A digitális dokumentumok begyűjtése

Válasszuk szét az off-line (CD-ROM, DVD, floppy stb.) és az on-line (hálózati) változatokat.

- Az off-line termékek estében viszonylag egyszerűbb a feladat, mert azokat többnyire hivatásos kiadók készítik, és a párhuzam a hagyományos dokumentumokkal nagyobb. Ezekre a kötelespéldány-rendelet alkalmazható, mindössze annak betartatására kell figyelni.
- Az on-line területen hivatalos – könyvtárak által támogatott – megoldás egyelőre nem létezik. Még a digitális dokumentum fogalma is tisztázatlan. Csak a hagyományos formához hasonló dokumentumok, cikkek, tanulmányok, versek, novellák kerüljenek bele, vagy valamennyi internetes tartalom, beleértve a magán weblapokat is? Nagyon nehéz a hagyományos fogalmakkal operálni. A könyvtári dokumentum a nyilvánosságnak készült, sokszorosítási technikával, megadott példányszámban és terjedelemben, függetlenül a fizikai hordozótól. Hogyan lehet ezt a meghatározást az internetes dokumentumokra alkalmazni? Azok is többnyire a nyilvánosságnak készülnek, ám a példányszám és a terjedelem nem értelmezhető. A fizikai hordozó pedig szintén nem értelmezhető! A kötelespéldány-rendelet elvileg alkalmazható lenne erre a területre is, de annak betartatása komoly kételyeket támaszt. A beszolgáltatás? Kinek a feladata? Hogyan lehet ellenőrizni? Mi-

kor minősül új kiadásnak egy-egy weblap? Mit kezdünk a hírportálokkal, blogokkal stb.?

Hagyományos dokumentumok digitális változatainak elkészítése

Megmaradva a könyvtárak világánál: a digitalizáláson az eredeti dokumentumnak megfelelő, szabványos technikai paraméterekkel rendelkező, a vonatkozó feltárási eljárásokat használó, és on-line visszakereshető elektronikus dokumentumok készítését értjük.

Első lépésként a hagyományos dokumentumok on-line visszakereshetőségét biztosító nyilvántartások teljes körű digitalizálását kell megoldani (on-line katalógusok).

További lépés a könyvtárakban található dokumentumok digitalizálása. Mivel ennek mennyisége¹² hihetetlenül nagy, ezért célszerű közöttük szelektálni és prioritásokat meghatározni.

Szakterület	Összes (feltári) egység	Digitalizálandó egység	Tárhelykapacitás
Könyvtár	111 000 000 dokumentum	3 520 000 db dokumentum	7,6 Petabájt videó 143 Terrabájt hang 231 Gigabájt szöveg 2 Terrabájt ff kép 45 Terrabájt szürke kép 7,1 Terrabájt színes kép Összesen: 7,8 Petabájt

Már digitalizált dokumentumok

A digitalizálás már régebben és spontán módon elkezdődött. Ennek nagyon sok termékével találkozhatunk az interneten. Megtalálható a teljesen amatőr és a professzionális változat egyaránt. Az első lépés, hogy országos nyilvántartásba vegyük a már digitalizált dokumentumokat, azok minőségi paramétereivel együtt, illetve ezzel párhuzamosan ezeket a könyvtárak számára elérhetővé tegyük.

Mi a teendő?

Mivel rendkívül összetett és sokrétű kérdésről van szó, azért ez a fejezetet a leg-rövidebb, mert meggyőződésem szerint már annyi színvonalas cikk, munkaanyag, könyv, blog és egyéb forrás foglalkozik ezzel a témával, hogy újat mondani szinte lehetetlen.

Jó nemzetközi kitekintést találhatunk a most megjelent *Digitalizálási stratégiák*¹³ című szemletanulmányban. A hazai teendőkről a 2005 decemberére elkészült *Országos Könyvtári Digitalizálási Terv 2007–2013* munkaanyag ad alapos tájékoztatást. Még érdemes megemlíteni az EU Közösségek Bizottsága által kidolgozott ajánlást, amelyet „i2010: digitális könyvtárak” címmel lehet olvasni. Ehhez 2006. január 20-ig lehetett kiegészítéseket javasolni, valamennyi könyvtárnak, könyvtárosnak és magánszemélynek¹⁵.

Ezekhez a stratégia anyagokhoz várhatóan hamarosan elkészül egy vagy több cselekvési terv is. Kidolgozásukat csak a legnagyobb nyilvánosság bevonásával

lehet elképzelni. Amikor erre sor kerül, akkor kell igen alapos szakmai vitákat tartani, és utána az alapelvekben megegyezni.

Fontosnak tartom, hogy a vitának azt a részét, hogy ki, milyen anyagokat, milyen konzorciumban, milyen pályázatból, milyen eszközökkel digitalizáljon, előzze meg a digitalizálás technikai paramétereinek, valamint a digitalizált anyagok feldolgozásának szabályzata és az elindult digitalizálási projektek nyilvántartása.

Igy nagyobb esélyt látok arra, hogy a folyamatosan készülő anyagok később is felhasználhatók lesznek. Nem végzünk fölösleges munkát, és a nagymértékű digitalizálási folyamat elkezdése nem húzódik éveken keresztül.

JEGYZETEK

- 1 Demography and Geography of the Internet / Albert Benschop [on line] [idézte: 2005. 12. 27.] [Elérhető Word Wide Weben:] <<http://www.sociosite.net/demography.php>>
- 2 2005: nem volt nagy újdonság az interneten [on line] [idézte: 2006. 01. 19.] [Elérhető: Word Wide Weben:] <<http://origo.hu/techbazis/internet/2005/12/1internet.html>>
- 3 Demography and Geography of the Internet / Albert Benschop [on line] [idézte: 2005. 12. 27.] [Elérhető Word Wide Weben:] <<http://www.sociosite.net/demography.php>>
- 4 2005: nem volt nagy újdonság az interneten [on line] [idézte: 2006. 01. 19.] [Elérhető: Word Wide Weben:] <<http://origo.hu/techbazis/internet/2005/12/1internet.html>>
- 5 Demography and Geography of the Internet / Albert Benschop [on line] [idézte: 2005. 12. 27.] [Elérhető Word Wide Weben:] <<http://www.sociosite.net/demography.php>>
- 6 <<http://www.google.com>>
- 7 Web 2.0 Conference [on line] [idézte: 2006. 01. 19.] [Elérhető Word Wide Weben:] <<http://www.web2con.com/>>
- 8 epa.oszk.hu
- 9 Do libraries matter? / Ken Chad, Paul Miller [on line] [idézte: 2006. 01. 20.] [Elérhető: <http://www.talis.com/downloads/white_papers/DoLibrariesMatter.pdf>
- 10 Library 2.0 and Library 2.0" == Cites & Insights 6, Number 2: Midwinter 2006 [on line] [idézte: 2006. 01. 22.] [Elérhető: <<http://cites.boisestate.edu/civ6i2.pdf>>]
- 11 Library 2.0 [on line] [idézte: 2006. 01. 22.] [Elérhető: <<http://konyvtaroskisasszony.freeblog.hu/>> (2005 december 1.)]
- 12 A magyar kulturális közvagyon feltérképezése. Az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtári Intézet, valamint a Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Központ közös munkanyaga.
- 13 Digitalizálási stratégiák : Szakirodalmi szemle / összeáll. és ford. Hegyközi Ilona]. – Budapest, Könyvtári Intézet, 2006. 93 p. (EuroTéka)
- 14 Országos Könyvtári Digitalizálási Terv (2007–2013) [on line] [idézte: 2006. 01. 22.] [Elérhető: <www.ki.oszk.hu/dokumentumok/>
- 15 A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak. i2010: Digitális könyvtárak [on line] [idézte: 2006. 01. 20.] [Elérhető: <http://europa.eu.int/information_society/activities/digital_libraries/doc/hu_comm_digital_libraries.pdf>
- 16 A főbb vitapontokat a <http://europa.eu.int/information_society/activities/digital_libraries/index_en.htm> oldalon lehet megtekinteni.